

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΕΞΑΡΧΙΑΣ

Σκοπός της μελέτης μου αυτής είναι ν' αναφερθώ σε ορισμένες διαμαρτυρίες του ντόπιου ελληνικού στοιχείου της περιοχής Φιλιππουπόλεως κατά της οθωμανικής διοικήσεως πριν από την ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας. Οι καταπιέσεις σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού στη νευραλγική αυτή περιοχή, ιδιαίτερα μετά τις τουρκικές μεταρρυθμίσεις του Χάτι Χουμαγιούν (Hattı-Humayun) στις 18 Φεβρουαρίου του 1856¹, περιγράφονται όχι μόνον στις έγγραφες ιδιωτικές διαμαρτυρίες του καταπιεζόμενου λαού, αλλά και στις αναφορές των διαφόρων προξένων και υποπροξένων στις οθωμανικές επαρχίες, καθώς επίσης και στις εκθέσεις των Ελλήνων πρεσβευτών στην Κωνσταντινούπολη.

Είναι γνωστό ότι στα χρόνια 1860-1872 το ελληνικό στοιχείο βρέθηκε για πρώτη φορά αντιμέτωπο με ένα χριστιανικό βαλκανικό έθνος, τους Βουλγάρους. Επιφανειακά η διαμάχη εμφανιζόταν ως εκκλησιαστική και αφορούσε την ίδρυση βουλγαρικής εκκλησίας ανεξάρτητης από το οικουμενικό πατριαρχείο. Στην ουσία όμως επρόκειτο για εθνική διένεξη. Κατά την περίοδο αυτή και ενώ οι διαπραγματεύσεις στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ κληρικολαϊκών εκπροσώπων προσέκρουαν στην άκαμπτη αδιαλλαξία και των δύο πλευρών σχετικά με το θέμα της διοικήσεως στις διαφιλονικούμενες επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Έλληνες και οι Βούλγαροι υποβλέπονταν. Δεν ήταν μάλιστα σπάνιες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι τοπικές διαφορές κατέληγαν σε εμφανείς συγκρούσεις².

1. Για τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις του 19ου αιώνα υπάρχει πλούσια ξένη βιβλιογραφία: ενδεικτικά μνημονεύουμε: E. E n g e l h a r d t, *La Turquie et le Tanzimat, ou histoire des réformes dans l'Empire ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours*, vol. I-II, Paris 1882-1884. K e m a l H. K a r p a t, *Turkey's Politics. The Transition to a Multi-Party System*, Princeton N. J., 1959, B. L e w i s, *The Emergence of Modern Turkey*, London 1961, R. H. D a v i s o n, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton N. J., 1963, S t. J. S h a w and E. K. S h a w, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I-II, Cambridge University Press 1977.

2. Περισσότερο αναλυτικά βλ. Ε υ ά γ. Κ ω φ ο ύ, 'Ο Έλληνισμός στην περίοδο 1869-1884. Από το τέλος της Κρητικής επαναστάσεως στην προσάρτηση της Θεσσαλίας. Ανάτυπο από τον ΙΓ' τόμο της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους» της Εκδοτικής Αθηνών, Αθήνα 1981.

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα μια παραδοσιακή αλληλεγγύη συνέδεε ανέκαθεν τους Έλληνες με τους ομόθρησκους καταπιεζόμενους λαούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Όσο όμως γινόταν αντιληπτό ότι τα αιτήματα των Βουλγάρων έβρισκαν τη θερμή υποστήριξη των Ρώσων, το ελληνικό στοιχείο άρχισε να αντιδρά και να κλονίζονται συθέμελα οι σχέσεις των δύο γειτονικών λαών. Έμπρακτη απόδειξη της θερμής υποστήριξης των Ρώσων προς το αγωνιζόμενο βουλγαρικό στοιχείο αποτέλεσε η δραστηριότητα του ρωσικού υποπροξενείου της Φιλιππουπόλεως, στην περίοδο της αναφλέξεως των εθνικών αντιθέσεων, όταν ενίσχυε τη βουλγαρική εθνική αφύπνιση¹. Σε έγγραφο του Έλληνα υποπροξένου στη Φιλιππούπολη προς το Υπουργείο των Εξωτερικών αναφέρεται ότι υποκινητές της στάσεως του Αχήρ Τζελεμπί ήταν Ρώσοι απεσταλμένοι που κατέλυσαν στο ρωσικό υποπροξενείο της Φιλιππουπόλεως. Από τους απεσταλμένους αυτούς ο ένας ήταν αξιωματικός της ρωσικής αυτοκρατορικής φρουράς².

Η προπαγάνδα για την υποστήριξη της βουλγαρικής υποθέσεως βρήκε πρόσφορο έδαφος στη Ρωσία, γεγονός που οφειλόταν στο αυξημένο ενδιαφέρον προς το σλαβισμό και ειδικότερα προς το βουλγαρικό λαό. Ακριβώς στη δεκαετία του 1860 δεσπόζουν οι σλαβόφιλες τάσεις και δημιουργούνται οι κατάλληλες προοπτικές για την επικράτηση του πανσλαβισμού σαν κοινωνικο-πολιτικό δόγμα³.

Τις τάσεις αυτές τις διακρίνουμε ολοφάνερα στην πολυσέλιδη αναφορά του Γεωργίου Τσουκαλά προς την ελληνική Βουλή στις 27 Οκτωβρίου 1865⁴, στην οποία εκθέτει τις τραγικές συνέπειες της διενέξεως ανάμεσα στα μέχρι τότε φιλικά διακείμενα έθνη. Στην αναφορά του αυτή προς το ελληνικό Κοινοβούλιο ζητάει τη βοήθεια της Βουλής των Ελλήνων για την επάνδρωση των προξενείων του υπόδουλου ελληνισμού με το κατάλληλο προσωπικό και ιδιαίτερα του προξενείου της Φιλιππουπόλεως⁵, ώστε να διασωθεί η ελ-

1. Για τη βουλγαρική εθνική αφύπνιση, βλ. Αντόνιου-Αιμίλιου Ταχιάου, 'Η εθνική αφύπνιση των Βουλγάρων και η εμφάνισις της βουλγαρικής εθνικής κινήσεως εν Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1974.

2. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 144/308, Γ. Θ. Κανακάρης-Υποπροξενείο Φιλιππουπόλεως προς Ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Φιλιππούπολη 21 Δεκεμβρίου 1865, και Α.Υ.Ε., 1866, 37/13 εμπιστευτική, Γ. Δ. Κανακάρης-Υποπροξενείο Φιλιππουπόλεως προς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φιλιππούπολη 21 Δεκεμβρίου 1865.

3. Ž i n a M a r k o n a, Bălgarskijat čărkovent vāpros v ruskata istoričeska literatura (=Το βουλγαρικό εκκλησιαστικό ζήτημα στη ρωσική ιστοριογραφία), Istoričeski pregled (=Ιστορική Επιθεώρηση), 1975, τεύχ. III, σ. 111-124.

4. Α.Υ.Ε., 1866 37/13, 973/9, Το Γραφείο της Βουλής προς το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Αθήνα 4 Φεβρουαρίου 1866.

5. Από τα μέσα του 1866 το Υποπροξενείο της Φιλιππουπόλεως έμεινε χωρίς Υπο-

ληνική εθνικότητα και να αποκρουσθούν οι προπαγανδιστικές ενέργειες του πανσλαβισμού. Στην πρώτη σελίδα της αναφοράς του ο Γ. Τσουκαλάς, αφού τονίζει τις αγαθές σχέσεις «των όμοδόξων και συναδέλφων Βουλγάρων», που ζούσαν με το έλληνικό στοιχείο φιλικά και συγγενικά», λέγει: «'Αλλά πρό τινων ἐτῶν, κρίμασιν οἷς οἶδε μόνος "Κύριος", βόρειος ἄνεμος κατάψυχρος πνεύσας, κατεμάρανε, καὶ κατέστρεψε τοὺς ὠραίους καρποὺς τῆς ὁμονοίας, συγγενείας, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης τῶν κατοίκων Χριστιανῶν. Καὶ οὕτω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες διηρέθησαν εἰς δύο στρατόπεδα ἀδιάλλακτα. Καὶ οἱ μὲν ἔλαβον θέσιν ἐχθρικῶς ἐπιθετικῆν, καὶ καταστρεπτικῆν καθ' ἡμῶν, μὴ φειδόμενοι μηδενὸς μέσου εἰς ἀνατροπὴν καὶ καταστροφικὴν παντὸς ἵχνους Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῶν. Οἱ δὲ ὁμογενεῖς κατὰ φυσικὸν λόγον ἐλάβομεν θέσιν ἀμυντικῆν κατ' ἐχθροῦ ἐκδίκησιν πνέοντος, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ἵνα διασώσωμεν καὶ διατηρήσωμεν τὴν ἐθνικότητα ἡμῶν καὶ τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν προγόνων ἡμῶν, ὑπὲρ ὧν ἐχύθησαν τόσα αἵματα Ἑλληνικά ποταμηδὸν κατὰ καιροὺς ἐπὶ τῆς γῆς»¹.

Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι μέχρι το 1870 ελάχιστα απασχολούσε το επίσημο ελληνικό κράτος η κατάσταση που επικρατούσε στο βόρειο μακεδονικό και θρακικό χώρο. Το κύριο μέλημά του και το αποκλειστικό ενδιαφέρον του συγκεντρωνόταν στο κρητικό ζήτημα². Παρ' όλα αυτά όμως οι Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας είχαν συνειδητοποιήσει τον κίνδυνο που τους απειλούσε και προσπαθούσαν να ανακόψουν τις ενέργειες του βουλγαρικού στοιχείου. Με συνεχείς παραστάσεις τους στις τοπικές αρχές ή με έντονες διαμαρτυρίες μέσω Πατριαρχείου στην Πύλη, τόνιζαν

πρόξενο. Την ανάγκη να επιταχυνθεί ο διορισμός Έλληνα διπλωματικού εκπροσώπου επισημαίνουν, σε αναφορά τους, προς το Υπουργείο των Εξωτερικών οι κάτοικοι Φιλιππουπόλεως, βλ. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 2515, Φιλιπούπολη 16 Μαρτίου 1866, και οι κάτοικοι του Παζαρτζήκ, βλ. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 2514, Παζαρτζήκ 17 Μαρτίου 1866, καθώς επίσης Α.Υ.Ε., 1866, 49/α, αρ. 19 και 370, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Πέραν 28 Δεκεμβρίου 1866, Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 2329/57, Π. Λογοθέτης-Προξενείο Αδριανουπόλεως προς ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Αδριανούπολη 24 Μαρτίου 1867, Α.Υ.Ε., 1867, 1954/461, εμπιστευτική Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Πέραν 5 Ιουλίου 1867.

1. Α.Υ.Ε., 1865, 37/13, 53, Γεώργιος Τσουκαλάς προς τη Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 27 Οκτωβρίου 1865. Πρόκειται για το συγγραφέα των βιβλίων: Γ. Τ σ ο κ α λ ά, 'Ιστοριογραφική περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη 1851, 39 καὶ 58, Γ. Τ σ ο κ α λ ά, Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Κωνσταντινούπολις 1859, ὅπως ο ἴδιος ἀναφέρει στὴν πολυσέλιδη ἀναφορά του.

2. E v a n g e l o s K o f o s, Greece and the Eastern Crisis 1875-1878, Thessaloniki 1975, 35.

ότι όλα τα συμφέροντα του ελληνισμού «από τινος καιροῦ καταπολεμοῦνται πολλαχοῦ ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον καὶ προπάντων εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Θράκης, ὅπου εἶναι πολυπληθέστερον»¹.

Ἡ δραστηριότητα ὁμῶς των Ρώσων πρακτόρων καὶ των μυστικῶν αποστόλων, που διέτρεχαν ἰδιαίτερα τις οθωμανικὲς επαρχίες ὅπου διαβιούσε ὁ ελληνικὸς πληθυσμὸς, ἐνίσχυσε σημαντικὰ τὴ βουλγαρικὴ κινητοποίηση. Ἐμπεριστατωμένη καὶ ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τις δραστηριότητες των Ρώσων πρακτόρων καὶ γιὰ τὸ ρόλο του ρωσικοῦ υποπροξενεῖου Φιλίππουπόλεως εἶναι ἡ ἀπόρρητη καὶ ἐμπιστευτικὴ ἐκθεση τοῦ Ἑλλήνα διπλωματικοῦ ἐκπροσώπου στη Φιλίππουπολὴ πρὸς τὸν Ἑλλήνα πρεσβευτὴ στην Κωνσταντινούπολὴ τὸ Μάιο τοῦ 1866. Στὴν ἐκτενὴ αὐτὴ ἐκθεση, μεταξύ ἄλλων, γίτεται λόγος γιὰ τις συνεχεῖς καὶ σκανδαλώδεις ἐπεμβάσεις του διερμηνέα του ρωσικοῦ υποπροξενεῖου Νικολάου Τζαλίκη, στους διάφορους τομεῖς τῆς τοπικῆς Διοικήσεως καὶ ἰδιαίτερα στο τοπικὸ Ἐμποροδικεῖο. Τόσο προκλητικὴ ἦταν ἡ παρέμβαση του διερμηνέα σ' ὅλες τις διαδικασίες, ὥστε ἀναγκάστηκαν ὁ πρόεδρος του Ἐμποροδικεῖου καὶ τα λοιπὰ οθωμανικὰ μέλη νὰ ἀπαιτήσουν ἀπὸ τὸ διοικητὴ, τὸ διάδοχο του Χασάν Πασά, Μεχμέτ Ἀττά Βέη, τὴν ἀντικατάσταση του διερμηνέα, ἢ, σὲ περίπτωση που αὐτὸ δε θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθεῖ, τὴν παραίτησή του. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁμῶς ὁ διερμηνέας του ρωσικοῦ προξενεῖου παρέμεινε στη θέση του, υποστηριζόμενος θερμὰ ἀπὸ τὸν Ρώσο υποπρόξενο τῆς Φιλίππουπόλεως Νάιδεν Γκέρωφ².

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐνταση στὶς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ἐνδεικτικὸ τῆς μεγάλης οξύτητος που επικρατοῦσε στὴν επαρχία Φιλίππουπόλεως στὶς ἀρχές του 1866, εἶναι οἱ διωγμοὶ που υφίστανται οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι Ἑλληνες υἱήκοοι ἀπὸ τις τοπικὲς οθωμανικὲς ἀρχές, με ἀποτέλεσμα νὰ διατρέχουν ἀμεσο κίνδυνο ὅλα τα συμφέροντα του ελληνισμού. Δέκα χρόνια

1. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 2514, Ἀναφορὰ κατοίκων του Παζαρτζήκ πρὸς τὸ Υπουργεῖο των Ἐξωτερικῶν, Παζαρτζήκ 17 Μαρτίου 1866. Γιὰ τις ἐνέργειες καὶ τις ραδιουργίες των Βουλγάρων κατὰ των Ἑλλήνων στὴν περίοδο τῆς ἀναφλέξεως των ἐθνικῶν ἀντιθέσεων καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν οικονομικὴ ἐξαθλίωση καὶ τὴν ἀποδυνάμωση του ελληνικοῦ στοιχείου, με τὴν παράλυση των ἐνεργειῶν του ελληνικοῦ Υποπροξενεῖου, βλ. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 3229 συνημμένο 1, Γ. Δ. Κανακάρης-Υποπροξενεῖο Φιλίππουπόλεως πρὸς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φιλίππουπολὴ 15 Ἀπριλίου 1866, καὶ Α.Υ.Ε., 1866, 73 συνημμένα 3, Γ. Δ. Κανακάρης-Υποπροξενεῖο Φιλίππουπόλεως πρὸς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φιλίππουπολὴ 15 Ἀπριλίου 1866.

2. Α.Υ.Ε., 1866, 37/13, 3814, Γ. Δ. Κανακάρης-Υποπροξενεῖο Φιλίππουπόλεως πρὸς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φιλίππουπολὴ 6 Μαΐου 1866. Γιὰ τις δραστηριότητες του Νάιδεν Γκέρωφ βλ. τὴν ἐκτενὴ ἐπιστολὴ του Γεωργίου Τσουκαλά πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβὴ-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως Α.Υ.Ε., 1869, 76/1, 3441, Φιλίππουπολὴ 13 Ἰουνίου 1869.

μετά την έκδοση του σουλτανικού διατάγματος Χάτι-Χουμαγιούν και δύο μόλις χρόνια μετά το μεταρρυθμιστικό νόμο «περί Βιλαετιών» του 1864, το Μάρτιο του 1866, η οθωμανική αυτοκρατορία χωρίζεται σε αυτοδιοικούμενες περιφέρειες. Η κατάτμηση αυτή της χώρας αποβλέπει στην εφαρμογή της αποκεντρώσεως και τη δημιουργία θρησκευτικής αντιπροσωπεύσεως, για να μη επιβραδύνεται η επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος και κατά συνέπεια να βλάπτεται το ελληνικό στοιχείο¹. Στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων αυτών παρατηρούνται μεταβολές και στο διοικητικό σύστημα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Στο εξής ο διοικητής Φιλιππουπόλεως θα υπάγεται στο νεοσύστατο βιλαέτι Αδριανουπόλεως και θα εξαρτάται απόλυτα από τη Γενική Διοίκηση της πόλεως αυτής².

Τον Αύγουστο του 1866 και ενώ ο γενικός διοικητής Αδριανουπόλεως Χουρσίτ Πασάς περιόδευε στα μέρη της δικαιοδοσίας του, δημοσιεύθηκε διάταγμα της Υψηλής Πύλης, σύμφωνα με το οποίο επιβάλλεται σε όλους του υπηκόους του σουλτάνου και σε κάθε επαρχία της αυτοκρατορίας εφάπαξ βοήθεια, ή, καλύτερα, καταναγκαστική συνδρομή από εκατό εκατομμύρια γρόσια, δηλαδή είκοσι πέντε εκατομμύρια δραχμές. Σύμφωνα με το διάταγμα της Υψηλής Πύλης η καταβολή του ποσού θα γίνει σε δύο δόσεις τον προσεχή μήνα στις 10 και στις 30 Σεπτεμβρίου 1866. Η έκτακτη αυτή φορολογία επιβάλλεται για λόγους εθνικούς λόγω εκτάκτων αμυντικών δαπανών για τον εξοπλισμό του κράτους και την ασφάλεια των υπηκόων του σουλτάνου³.

Η επαρχία Φιλιππουπόλεως καθορίστηκε να καταβάλει από τη συνδρομή αυτή το ποσό 4.200.000 γροσίων, δηλαδή το 1/25 του συνολικού ποσού περίπου. Σαν βάση της διανομής του ανωτέρω ποσού σε κάθε επαρχία και σε κάθε πολίτη λήφθηκε υπόψη το ποσό του ετήσιου φόρου, δηλαδή του εκτιμητικού φόρου επί του εισοδήματος (vergi) ή του φόρου για τα μη αγροτικά εισοδήματα (temettü) που κατέβαλε με προσαύξηση 40% κάθε επαρχία ή κάθε πολίτης. Δηλαδή, εάν ο Α πληρώνει για φόρο εισοδήματος (vergi) χίλια γρόσια, θα του αναλογεί να πληρώσει για τη συνδρομή τετρακόσια γρόσια. Κατά συνέπεια λοιπόν η επαρχία Φιλιππουπόλεως που συνεισφέρει στο Κεντρικό Ταμείο του κράτους για φόρο εισοδήματος (vergi) δύο εκα-

1. Α.Υ.Ε., 1867, 37/13, 1954/461, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Πέραν 5 Ιουλίου 1867.

2. Α.Υ.Ε., 37/13, 2802, Γ. Δ. Κανακάρης, Υποπροξενείο Φιλιππουπόλεως προς ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Φιλιππούπολη 1 Απριλίου 1866.

3. Α.Υ.Ε., 1866, α.α.κ./Ε, 7021, Γ. Δ. Κανακάρης-Υποπροξενείο Φιλιππουπόλεως προς Επ. Δεληγιώργη-ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Φιλιππούπολη 26 Αυγούστου 1866.

τομμύρια γρόσια, οφείλει να πληρώσει για τη συνδρομή οκτακόσιες χιλιάδες γρόσια¹.

Συμπερασματικά από το σκεπτικό αυτό εξάγονται δύο πορίσματα: α) από την επαρχία Φιλιππουπόλεως εισπράττεται ετήσιος εκτιμητικός φόρος εισοδήματος (vergi) δέκα εκατομμύρια γρόσια περίπου, ενώ από όλο το κράτος διακόσια πενήντα εκατομμύρια γρόσια ή εξήντα δύο και μισό εκατομμύρια δραχμές· β) αφού από τη φορολογία του φόρου εισοδήματος (vergi) το εισερχόμενο ποσό στο Ταμείο αποτελεί περίπου το 1/7 του ολικού ποσού που εισπράττεται από όλες τις φορολογίες, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι από ολόκληρη την επαρχία Φιλιππουπόλεως η οθωμανική κυβέρνηση εισπράττει δέκα περίπου εκατομμύρια γρόσια ή δέκα επτά και μισό εκατομμύρια δραχμές περίπου, και από ολόκληρο το οθωμανικό κράτος ένα δισεκατομμύριο επτακόσια πενήντα εκατομμύρια γρόσια ή τετρακόσια τριάντα επτά εκατομμύρια και μισό χιλιάδες δραχμές².

Στα μέσα της δεκαετίας του '70 η επαρχία της Φιλιππουπόλεως είχε πληθυσμό πάνω από πεντακόσιες χιλιάδες κατοίκους, δηλαδή περίπου ενενήντα χιλιάδες οικογένειες. Κατά συνέπεια, σε κάθε οικογένεια, αναλογεί εφάπαξ φορολογία εισοδήματος οκτακόσια γρόσια ή διακόσιες δραχμές περίπου. Το ποσό είναι υπερβολικά μεγάλο, γιατί από τις ενενήντα χιλιάδες οικογένειες ολόκληρης της επαρχίας μόνο οι δέκα χιλιάδες μπορούν να θεωρηθούν εύπορες. Πρόκειται κυρίως για τις αστικές οικογένειες του Μιχαήλ Γκουμή Γκερδάνη, Παπαδάκη, Κοεμτζόγλου κ.τ.λ., που είναι εγκατεστημένες στις πόλεις και για τις οποίες φυσικά το ποσό των διακοσίων δραχμών είναι ευτελής. Αντίθετα όμως οι ογδόντα χιλιάδες οικογένειες στο σαντζάκι Φιλιππουπόλεως είναι αγροτικές και κατά μέσο όρο πτωχές· κατά συνέπεια το ανάλογο ποσό των διακοσίων δραχμών που οφείλει να καταβάλει κάθε οικογένεια για την αναγκαστική συνδρομή είναι υπέρογκο και δυσβάσταχτο. Για παράδειγμα, η πλουσιότερη οικογένεια της επαρχίας είναι του Μιχαήλ Γκουμή Γκερδάνη, της οποίας το εισόδημα ανέρχεται ετήσια στις διακόσιες πενήντα χιλιάδες δραχμές. Παρά τα υψηλά εισοδήματά της η οικογένεια αυτή πληρώνει κάθε χρόνο για βεργί περίπου χίλιες διακόσιες δραχμές. Από το παράδειγμα αυτό φαίνεται πόσο βαριά και καταθλιπτική αποβαίνει η φορολογία για το χωρικό, ο οποίος με ένα ή, σε σπάνιες περιπτώσεις, με δύο ζεύγη βοδιών, καλλιεργεί 4-10 στρέμματα, από τα οποία πρέπει να πορίζεται τα έξοδα διαβίωσής του και να πληρώνει και τους φόρους του. Υπάρχουν πολλοί χωρικοί, που μολονότι το ετήσιο εισόδημά τους ανέρχεται από δέκα μέχρι είκοσι χιλιάδες γρόσια, πληρώνουν μόνο για φόρο

1. 'Ο.π.

2. 'Ο.π.

εισοδήματος (vergi) εξακόσια μέχρι χίλια γρόσια. Φυσικά πληρώνουν επί πλέον και όλους τους άλλους φόρους¹.

Η άνιση και δυσανάλογη αυτή φορολογία που πλήττει κυρίως τον αγροτικό πληθυσμό οφείλεται στο ανεπαρκές δημοσιονομικό σύστημα. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό ο καθορισμός του φόρου γινόταν όχι κάθε χρόνο αλλά, όπως αναφέρεται σε μια περίπτωση στην επαρχία Φιλιππουπόλεως, είχε γίνει πριν από τριάντα χρόνια. Αυτονόητο είναι ότι αισθητές μεταβολές στα εισοδήματα κάποιου γίνονται και μέσα σε δύο χρόνια και όχι στα τριάντα χρόνια. Οι διοικητές της Υψηλής Πύλης περιορίζονται στο να ζητούν καταβολή των φόρων κάθε χρόνο και αρκούνται στο ποσό του φόρου εισοδήματος (vergi) που έχει καθορισθεί πριν από τριάντα χρόνια. Είναι φυσικό λοιπόν η φορολογία αυτή να αποβαίνει δυσανάλογη και δυσβάσταχτη για τους χωρικούς και πολύ ευεργετική για τους εμπόρους. Γιατί οι χωρικοί εκτός από τις αγγαρείες, τις οποίες υποχρεώνονται να κάνουν ως ασθενέστεροι και απροστάτευτοι, σπάνια βλέπουν την περιουσία τους να αυξάνεται. Αντίθετα όμως οι έμποροι, αποφεύγουν εύκολα τις αγγαρείες, είτε γιατί διαβιούν σε πόλεις, είτε γιατί προστατεύονται από τις προξενικές αρχές. Οι κοινωνικές συνθήκες λοιπόν τους ευνοούν να αποκτήσουν τον έλεγχο όλου του εμπορίου της περιοχής και σε σύντομο χρονικό διάστημα να αυξήσουν την οικονομική τους επιφάνεια. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της οικογένειας Γκουμή Γκερδάνη, στην οποία, όταν πριν από τριάντα χρόνια έγινε εκτίμηση για τον καθορισμό του φόρου εισοδήματος (vergi), επιβλήθηκε φόρος 5.000 γρόσια, παρόλο που τότε η οικονομική της επιφάνεια δεν ξεπερνούσε το 1/10 της σημερινής. Χαρακτηριστικό είναι ότι το ίδιο ποσό φόρου εισοδήματος (vergi) καταβάλλει και στα μέσα της δεκαετίας το '70, ενώ θα 'πρεπε να πληρώνει τουλάχιστο πενήντα χιλιάδες γρόσια και σε σύγκριση με τα ποσά που καταβάλλουν οι χωρικοί θα της αντιστοιχούσαν να πληρώνει για φόρο εισοδήματος περισσότερα από εκατό χιλιάδες γρόσια².

Για το ελληνικό στοιχείο της επαρχίας Φιλιππουπόλεως η ζωή είχε καταντήσει επισφαλής όχι μόνον από την έλλειψη νόμιμης προστασίας, επειδή δεν υπήρχε υποπρόξενος, αλλά και επειδή η στάση των τουρκικών αρχών διαφοροποιήθηκε, όταν η Κρητική Επανάσταση άρχισε να παίρνει διαστάσεις. Για την κατάσταση που επικρατούσε ενδεικτική είναι η εισήγηση του Έλληνα προξένου στην Αδριανούπολη, Πέτρου Λογοθέτη, προς τον Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη στις 14 Δεκεμβρίου 1866, που αναφέρεται στα αυθαίρετα μέτρα που λαμβάνουν τελευταία οι τοπικές

1. 'Ο.π.

2. 'Ο.π.

τουρκικές αρχές κατά του ελληνικού πληθυσμού. Ο Έλληνας εκπρόσωπος αναφέρει ότι του διαβιβάζονται καθημερινά σχεδόν ιδιωτικές αναφορές από πολλές περιοχές του βιλαετίου που παρουσιάζουν τις τοπικές αρχές σταδιακά να αποθρασύνονται και να εξαγριώνονται κατά των Ελλήνων υπηκόων. Ο πρόξενος έχει τη γνώμη ότι είναι πολύ πιθανό οι τοπικές αρχές της Φιλιππουπόλεως και της Στενημάχου να καταφέρονται κατά των Ελλήνων, επειδή πήραν εμπιστευτικές διαταγές από την κεντρική εξουσία για λόγους δημόσιας ασφάλειας¹.

Χαρακτηριστικό της έντασης των ελληνοτουρκικών σχέσεων ήταν ότι ο καϊμακάμης Νεδέρ Βέης, που διορίστηκε τελευταία γενικός διοικητής, είχε έκδηλες εχθρικές διαθέσεις προς το ελληνικό στοιχείο και ενεργούσαν να μην υφίσταντο φιλικές σχέσεις και συνθήκες μεταξύ των δύο ομόρων κρατών. Αυτά αναφέρουν οι Έλληνες υπήκοοι Φιλιππουπόλεως σε επιστολή διαμαρτυρίας τους προς τον Έλληνα υπουργό των Εξωτερικών Ε. Δεληγιώργη και υπογραμμίζουν ότι πριν από λίγο καιρό οι οθωμανικές αρχές της πόλεως τους άρχισαν να λαμβάνουν τελείως αυθαίρετα και καταστρεπτικά μέτρα κατά των Ελλήνων υπηκόων και να προβαίνουν σε εξευτελισμούς και φυλακίσεις. Πρόσφατα, στις 16 Δεκεμβρίου 1866, οι τοπικές οθωμανικές αρχές εκτραχύνθηκαν ακόμη περισσότερο και διακήρυξαν ότι δεν αναγνωρίζουν Έλληνες υπηκόους πλέον στο τουρκικό έδαφος².

Παράλληλα, ο πρόξενος της Αδριανουπόλεως, Πέτρος Λογοθέτης, σε παρακλητική εισήγησή του προς το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, στις 23 Δεκεμβρίου 1866, τονίζει ότι από πολλές ιδιωτικές επιστολές Ελλήνων της επαρχίας Φιλιππουπόλεως πληροφορήθηκε ότι πριν λίγες μέρες τοιχοκολλήθηκε στο Μετζηλήσιο της Φιλιππουπόλεως διάταγμα της Υψηλής Πύλης που αναφέρεται στα αυθαίρετα μέτρα που πάρθηκαν κατά των Ελλήνων της περιοχής. Συγκεκριμένα στο διάταγμα τονίζεται ότι οι Έλληνες της επαρχίας Φιλιππουπόλεως πρέπει να γίνουν αμέσως ραγιάδες ή διαφορετικά, σε περίπτωση αρνήσεώς τους, οφείλουν να αναχωρήσουν το συντομότερο δυνατό από ολόκληρη την επαρχία Φιλιππουπόλεως³.

Λίγες ημέρες αργότερα, στις 18 Ιανουαρίου 1867, με αναφορά τους προς το Ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών πολυάριθμοι κάτοικοι της Φιλιππουπόλεως υπογραμμίζουν ότι στις δύο κομοπόλεις της επαρχίας τους, τη

1. Α.Υ.Ε., 1866, 4375/19, Π. Λογοθέτης-Προξενείο Αδριανουπόλεως προς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Αδριανούπολη 14 Δεκεμβρίου 1866.

2. Α.Υ.Ε., 1866, 492/223, Αναφορά κατοίκων Φιλιππουπόλεως προς τον Ε. Δεληγιώργη-ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Φιλίππουπολη 16 Δεκεμβρίου 1866.

3. Α.Υ.Ε., 1866, 49/2, 299/223, Π. Λογοθέτης-Προξενείο Αδριανουπόλ'εως προς ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Αδριανούπολη 23 Δεκεμβρίου 1866.

Στενήμαχο και το Παζαρτζήκ, δόθηκε στους παρεπιδημούντες Έλληνες υπηκόους προθεσμία είκοσι μία ημέρες για να αποδημήσουν από το οθωμανικό έδαφος με τις οικογένειές τους, αφού εκποιήσουν τα κτήματά τους. Σε περίπτωση που δεν θα συμμορφωθούν με τις διαταγές της Πύλης, οφείλουν να καταθέσουν τα διαβατήριά τους και να αποκηρύξουν την ελληνική υπηκοότητά τους. Βεβαιώνουν ακόμη ότι πριν λίγες μέρες το ίδιο μέτρο εφάρμοσε και μέσα στη Φιλιππούπολη η κυβέρνηση. Για το σκοπό αυτό προσκάλεσε όλους τους Έλληνες υπηκόους και τους έδωσε προθεσμία εξήντα μία ημέρες να αποχωρήσουν από το οθωμανικό κράτος¹.

Τις καταπιέσεις κατά του ελληνικού στοιχείου από τις οθωμανικές αρχές που συνεχίζονταν και μάλιστα πιο απειλητικές μνημονεύει και στο τηλεγράφημα που έστειλε ο πρόξενος Αδριανουπόλεως Λογοθέτης προς την Ελληνική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, στις 23 Ιανουαρίου 1867².

Όμως παρά τις διαμαρτυρίες των κατοίκων και τις συνεχείς παραστάσεις του Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη προς την Υψηλή Πύλη οι καταπιέσεις της οθωμανικής διοικήσεως συνεχίζονταν με την ίδια ένταση. Η έλλειψη υποπροξένου στην περιοχή της Φιλιππουπόλεως, που εξακολουθούσε να υφίσταται, και η αδυναμία των Ελλήνων της Στενημάχου να στηρίξουν με τίτλους και αποδείξεις σημαντικές την ελληνική εθνικότητά τους και κυρίως η κατάσταση στην οποία ήδη βρίσκονταν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν επέτρεπαν καμιά βελτίωση των συνθηκών διαβιώσεως του ελληνικού στοιχείου της περιοχής³.

Σε διαβουλεύσεις του Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη με τον Ααλή Πασά σχετικά με τις καταπιέσεις που ενεργούσε ο διοικητής Φιλιππουπόλεως εναντίον των Ελλήνων υπηκόων της Στενημάχου και γενικά για την κατάσταση που δημιουργήθηκε σ' ολόκληρη την επαρχία Φιλιππουπόλεως, ο Π. Δεληγιάννης τόνισε «πόσον άσυνεπές είναι με τὰ μεταξὺ ἡμῶν προκαιροῦ ἤδη συμφωνηθέντα περὶ τοῦ τῆς ἐθνικότητος ζητήματος, τὸ νὰ λαμβάνονται ἐν Φιλιππουπόλει ἐξαιρετικὰ μέτρα, ἔνεκα αὐτοῦ τούτου τοῦ ζητήματος κατὰ τῶν Ἑλλήνων»⁴. Δυστυχῶς, συνεχίζει, ο Έλλη-

1. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 370, Αναφορά κατοίκων Φιλιππουπόλεως προς ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Φιλιππούπολη 6/8 Ιανουαρίου 1867.

2. «Autorités locales recommencèrent poursuites contre sujets Helléniques dans province Phillippoupoli on menace les expulser s'ils ne se font rajas dans soixante un jour ils sollicitent protection veuillez répondre promptement aucune réponse au télégramme précédent». Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 99/375, Π. Λογοθέτης-Προξενείο Αδριανουπόλεως προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Αδριανούπολη 23 Ιανουαρίου 1867.

3. Α.Υ.Ε., 1866/49/2, 4473/19, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Πέραν 28 Δεκεμβρίου 1866.

4. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 18/370, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως

νας πρεσβευτής, δεν κατόρθωσα να πείσω τον Ααλή Πασά να διατάξει την αναβολή των καταστρεπτικών μέτρων. Τα αυθαίρετα μέτρα δεν αναστάλθηκαν, επειδή ο Οθωμανός υπουργός Ααλή Πασάς ισχυριζόταν με επιμονή ότι το ζήτημα της απελάσεως των κατοίκων της Στενημάχου είναι τελείως διαφορετικό. Πίστευε ότι δεν πρόκειται πλέον για υπηκόους της Πύλης, που «καλῶς ἢ κακῶς», «ἀληθῶς ἢ ψευδῶς», απόκτησαν την ελληνική ιθαγένεια και ζούνε σκορπισμένοι στις διάφορες επαρχίες του οθωμανικού κράτους, μια και είναι γνωστό ότι πάντοτε κατοικούνταν από Οθωμανούς υπηκόους οι οποίοι εκτελούσαν όλες τις υποχρεώσεις τους προς την πολιτεία. Οι Στενημαχιώτες όμως σιγά σιγά και σε διάστημα ολίγων χρόνων, εξαιτίας της ανοχής της τοπικής εξουσίας, απόκτησαν, καταχρηστικά, δικαιώματα δημότη («δημοτικά») και διαβατήρια από την Ελλάδα και έγιναν όλοι Έλληνες πολίτες. Ισχυρίζεται ακόμη ο Ααλή Πασάς ότι ούτε οι νόμοι του οθωμανικού κράτους, ούτε και οι διεθνείς συνθήκες επιτρέπουν να υπάρχουν στην οθωμανική αυτοκρατορία κωμοπόλεις και χωριά που οι κάτοικοί τους όχι μόνο δεν είναι Οθωμανοί υπήκοοι αλλά και σφετερίζονται μια ξένη υπηκοότητα. Ένα τέτοιο σκάνδαλο, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να επιτρέψει η Πύλη. Με τις σημερινές μάλιστα περιστάσεις η οθωμανική κυβέρνηση δεν πρόκειται να έλθει σε συζητήσεις και να εξετάσει τους τίτλους, ούτε έχει πρόθεση να πείσει τους κατοίκους της Στενημάχου να διατηρήσουν την προτέρα οθωμανική τους υπηκοότητα. Τους παρέχει μόνο το δικαίωμα να μεταναστεύσουν ανενόχλητοι μέσα στην ελεύθερη Ελλάδα, γιατί σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί η Υψηλή Πύλη να ανεχθεί ένα τέτοιο σκάνδαλο για πολύ ακόμη καιρό¹. Στη συνέχεια, αναφέρει ο Έλληνας πρεσβευτής, ο Φουάτ Πασάς, για να υποστηρίξει τα μέτρα απελάσεως που επέβαλε η οθωμανική κυβέρνηση, καταφεύγει σε επιχειρήματα τελείως αβάσιμα και ισχυρίζεται «ὅτι οἱ ἄλλοδαποὶ ὑπήκοοι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἀκίνητη περιουσία στὴν Τουρκία»². Το επιχείρημα όμως αυτό δεν είναι ισχυρό, γιατί η παραχώρηση του δικαιώματος αυτού υφίσταται στην αυτοκρατορία όχι όμως κατά τύπον. Είναι γνωστό ότι σε πολλές περιοχές του οθωμανικού κράτους οι ξένοι υπήκοοι έχουν και νέμονται ακίνητες ιδιοκτησίες με μόνη διαφορά ότι οι τίτλοι φέρουν τα ονόματα των συζύγων, οι οποίες σιωπηλά θεωρούνται ως υπήκοοι οθωμανοί. Το σύστημα αυτό επε-

προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Πέραν 4 Ιανουαρίου 1867.

1. Ό.π.

2. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 1229/529, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Πέραν 21 Φεβρουαρίου 1867. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 1229/947, Συνημμένο, Χαρ. Τρικούπης-ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών προς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 21 Μαρτίου 1867.

κράτησε ανεπίσημα στην οθωμανική αυτοκρατορία και χρονολογείται πολύ πριν από τη θέσπιση του Χάτι-Χουμαγιούν. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι η παραχώρηση στους ξένους του δικαιώματος της ιδιοκτησίας δεν είναι πρακτικά αδύνατη. Βέβαια αν και τυπικά οι γυναίκες φέρονται κύριες των ακινήτων, όλοι, ακόμη και οι Οθωμανοί, γνωρίζουν ότι η μεσολάβηση των γυναικών είναι εικονική. Για οικονομία των διατυπώσεων πολύ συχνά τα Προξενεία και οι Πρεσβείες παρεμβαίνουν στις κτηματικές υποθέσεις και εισακούονται από τις οθωμανικές αρχές. Εξάλλου αυτό αναγνωρίζεται και στη δικαιοσύνη: π.χ. στη Σμύρνη υπάρχει μικτό δικαστήριο Commission-Medj-liss, το οποίο δικάζει αποκλειστικά και μόνο τις διαφορές για τα ακίνητα κτήματα που ανήκουν στους αλλοδαπούς¹.

Με τη θέσπιση του Χάτι-Χουμαγιούν καθιερώθηκε οριστικά στους ξένους η παραχώρηση του δικαιώματος ιδιοκτησίας και απομένει να αρχίσει η εφαρμογή του. Όμως, παρόλο που πέρασαν περισσότερα από δέκα χρόνια, οι υποσχέσεις έμειναν στα χαρτιά, επειδή για να εκτελεσθούν οι διατάξεις ενός τέτοιου θεμελιώδους χάρτη αναγκαία προϋπόθεση είναι να ψηφισθούν και άλλα οργανικά διατάγματα και κανονισμοί. Τελικά στις αρχές του 1867 η οθωμανική κυβέρνηση με ένα νέο περί ιδιοκτησίας νόμο επεκτείνει και στους ξένους υπηκόους το δικαίωμα της ακίνητης ιδιοκτησίας². Σύμφωνα με το νόμο αυτό δεν είναι πια ανάγκη να εκποιήσουν τα κτήματά τους οι Έλληνες της Στενιμάχου. Επειδή όμως η παραχώρηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας στους Έλληνες υπηκόους παρεμποδίζει τα μεγάλα μουσουλμανικά συμφέροντα, οι οθωμανικές αρχές αρνούνται την εφαρμογή και εκτέλεση των διατάξεων του νόμου. Τις προθέσεις εξάλλου της οθωμανικής κυβερνήσεως απέναντι στο ελληνικό στοιχείο πιστοποιούν τα επιχειρήματα του Φουάτ Πασά, ο οποίος ισχυρίζεται ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας δεν χορηγείται στους υπηκόους της Υψηλής Πύλης που άλλαξαν εθνικότητα. Στις περιπτώσεις αυτές διατηρείται εν ενεργεία η ποινική ρήτρα, σύμφωνα με την οποία η μεταβολή της εθνικότητας συνεπάγεται και απαλλοτρίωση της κτηματικής περιουσίας. Ο Έλληνας εκπρόσωπος διαμαρτυρόμενος χαρακτήρισε τη διάταξη αυτή «ως νόμον Δράκοντος» και εξέφρασε την ευχή ότι οι μεγάλες δυνάμεις δεν θα την παραδεχθούν.

Πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για την κατάσταση που δημιουργήθηκε μας δίνει η αλληλογραφία του Χαρίλαου Τρικούπη με τον Έλληνα πρε-

1. A.Y.E., 1867, 49/2, 9962/712, Προξενείο Σμύρνης προς ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Σμύρνη 1 Ιουνίου 1867· πρβλ. D é m e t r i u s G e o r g i a d é s, Smyrne et l'Asie Mineure au point de vue économique et commerciale, Paris 1885, 85.

2. D é m e t r i u s G e o r g i a d é s, ό. π., 85-92, δημοσιεύεται ο νόμος που παραχωρεί το δικαίωμα της ακίνητης ιδιοκτησίας στους ξένους, μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία.

σβευτή στην Κωνσταντινούπολη Π. Δεληγιάννη το πρώτο τρίμηνο του 1867. Ο Έλληνας υπουργός πιστεύει ότι για τη διευθέτηση του προβλήματος απαραίτητο είναι να εξετασθεί η εθνικότητα μεμονωμένα στην Κωνσταντινούπολη κατά περίπτωση και παράλληλα δίνει εντολή στον Έλληνα πρεσβευτή να ζητήσει τη συνδρομή των πρεσβευτών των τριών ευεργέτιδων δυνάμεων. Μεταξύ των άλλων αξίζει να αναφέρουμε ότι από το έγγραφο της 13ης Ιανουαρίου 1867 αποδεικνύεται πως και ο Ρώσος Πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη πίστευε ότι σχετικά με το ζήτημα της απελάσεως των Ελλήνων υπηκόων δεν υπήρχε άλλη λύση από τη μετανάστευση του ελληνικού πληθυσμού στην Ελλάδα¹.

Μπορούμε να πούμε συμπερασματικά ότι η γνώμη του Ρώσου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη για εντελώς διαφορετικούς λόγους ταυτιζόταν με την απόφαση της Υψηλής Πύλης, η οποία σε καμιά περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένη να αναγνωρίσει περαιτέρω το δικαίωμα ολόκληρης επαρχίας, όπως στην προκειμένη περίπτωση η Στενήμαχος, να διατηρήσει την ελληνική εθνικότητα. Η οθωμανική κυβέρνηση επιθυμώντας να φέρει, όσο το δυνατόν, περισσότερες δυσκολίες στην απόκτηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας από τους χριστιανούς υπηκόους της, επικαλέστηκε νόμους και θεμελιώδεις εθιμικούς κανόνες, γιατί πίστευε ότι με την παραχώρηση του δικαιώματος αυτού παραβλάπτονταν σημαντικά τα συμφέροντα των μουσουλμάνων υπηκόων της.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ-ΜΠΙΤΣΙΑΔΟΥ

Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

1. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, 2125/218, Έκθεση «Περί των Στενημαχιτών» προς Π. Δεληγιάννη-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Πέραν 22 Μαρτίου 1867.

2. Α.Υ.Ε., 1867, 49/2, αρ. 99/375, Π. Δεληγιάννης-Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, προς Χαρ. Τρικούπη-ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, Πέραν 13 Ιανουαρίου 1867.

SUMMARY

Georgia Ioannidou-Bitsiadou, The Greek Element in the Area of Philippoupolis before the Establishing of the Bulgarian Exarchy.

The present article deals with the situation of the Greeks in the area of Philippoupolis during the years 1860-1870. Based on official documents, and private correspondence it analyses the relation between the Ottoman government and the Greek population. In spite of the interventions of the Greek Ambassador in Constantinople, the strong protests of the Greek subjects, claiming the rights that the state had conceded to them, the whole of the Greek population of the region was obliged to emigrate, subsequently to acts of oppression which deprived the people of their nationality and real estate, to the interests of the Ottomans.